

SÝKORA UHELNÍČEK (*PARIPARUS ATER*)

V zimním období je uhelníček vděčným a pravidelným návštěvníkem krmítek.
Foto: Robert Doležal.

Robert Doležal

Čeleď sýkorovitých (Paridae) je u nás zastoupena šesti druhy, které ještě donedávna nesly společné rodové označení – Parus. Nyní jsou rozděleny do rodů pěti. Sýkora uhelníček je naším jediným druhem prezentujícím rod Periparus. Jedná se o nejběžnější sýkoru jehličnatých porostů. Je sice nenápadná, ale zapamatujeme-li si její hlas, zjistíme, že ji můžeme zastihnout i v parcích a zahradách uprostřed městské zástavby. Nutnou podmínkou je ale přítomnost alespoň menší skupiny jehličnanů.

Rozšíření a početnost

Sýkora uhelníček je druhem s palearktickým typem rozšíření a její areál výskytu pokrývá celou Evropu, kromě nejsevernějších částí, zalesněná horstva severozápadní Afriky a podstatnou část Asie (ŠTASTNÝ et al., 2006). Jižní část areálu je rozdělena do jednotlivých horských oblastí, kdy jednotlivé populace mohou mít reliktní charakter (ŠTASTNÝ a kol., 2011). Evropa představuje 25–49 % celkového areálu výskytu sýkory uhelníčka s populací přesahující 12 milionů párů. V letech 1970–1990 tato populace zaznamenala růst, ale její početnost je kolísavá vzhledem k odhadům z posledních let založených na regionálních výsledcích. Přesto je ve většině států považována za stabilní a tento druh je celkově hodnocen jako zabezpečený (BirdLife International 2004). Početnost sýkory uhelníčka byla odhadnuta na základě dat získaných v letech

2001–2003 v rámci mapování hnízdního rozšíření ptáků v ČR na 0,5–1 milion hnízdních párů (ŠTASTNÝ et al., 2006).

Prostředí a způsob života

Sýkoru uhelníčka nalezneme především ve starších jehličnatých lesích od nížin téměř po horní hranici lesa v horách. Také ve smíšených porostech vyhledává vtroušené skupiny jehličnanů, což platí i pro městské prostředí, kde obsazuje okrajové lesy, parky, zahrady a zeleň uvnitř zástavby pouze v případě alespoň menšinového zastoupení jehličnatých stromů (ŠTASTNÝ et al., 2006). V ČR je rozšířena rovnoměrně téměř po celém území, s výjimkou rozsáhlejších bezlesých oblastí např. na jižní Moravě. Vystupuje po horní hranici lesa a proniká i do subalpínského pásma s porosty kleče – v Krkonoších např. do výšky 1400 m n. m. (ŠTASTNÝ a kol., 2011). Ptáci

v západních a jižnějších částech areálu (včetně střední Evropy) jsou převážně stálí, severnější populace vykazují různou míru migračního chování. V některých letech může docházet až k hromadným invazím severněji hnízdicích populací do jižních částí areálu (CEPÁK a kol., 2008). Během mimohnízdnicích potulek začínajících koncem srpna nebo v září a končících v únoru až březnu, se ptáci objevují i v místech, kde nehnízdí, třeba ve velkých městech (ŠTASTNÝ a kol., 2011).

Popis

Velikostí odpovídá sýkora uhelníček přibližně modřince. Má černou hlavu, velkou bílou skvrnu na tvářích a úzkou bílou křídelní pásku. Zesponu je tmavě šedobílová a nemá černý středový pruh jako např. sýkora koňadra. Nejlepší znak je patrný při pohledu zezadu, jde o oválnou

bílou skvrnu na špičce. Při vzrušení může čepýřit malou chocholku. Hřbet je modrošedý. Vedle bílé křídelní pásky na špičkách velkých krovek má druhou pásku ve formě kratší „šňůry korálků“ podél středních krovek (SVENSSON et al., 2012). Mladí ptáci jsou matnější, kdy bílou nahrazuje žlutavá a černou tmavě olivově hnědá. Uhelniček se čile proplétá mezi větvemi stromů, na podzim se zdržuje ve společnosti dalších druhů sýkora, létá rychle a vlnkovitě. Jeho zpěv zní jako opakované *vi-ce, vi-ce, vi-ce*, které samec často přednáší z vrcholu jehličnanu (ŠTĀSTNÝ a kol., 2011).

Hnízdění a péče o mláďata

Páry jsou soudržné po více let a často využívají stejná teritoria. Ta obsazují po rozpadu zimních hejn. Hnízdí jednotlivě, monogamně a mají nejmírnější teritoriální projevy z našich sýkora. Tok a páření probíhá na stromech, kdy samice sedí na větvi a samec kolem ní tančí se spuštěnými křídly a roztaženým ocasem z jedné strany na druhou. Místo pro hnízdo vybírají oba partneři, ale konečnou volbu má zřejmě samice. Dává přednost výše umístěným dutinám (až 9 m) ve stromech s malými vletovými otvory. U nás nejčastěji hnízdí v budkách umístěných na stromech (hlavně na smrku, pak modřín, borovic, javoru, buku, jeřábu), v případě možnosti v přirozených dutinách v kmenech, pařezech, ale i zemních dírách, kamenných zdech apod. Hnízdo je stavěno z mechu a vystyláno srstí, chlupy či chmýřím rostlin a jeho stavba trvá 4–6 dní. Přibližně v průběhu dubna (hnízdění období trvá od dubna do začátku července) samice snáší 6–10 (3–12) vajec, která jsou na bílém podkladu červenohnědě tečkovaná nebo skvrnitá. Zasedá na ně těsně před dokončením snůšky a inkubace trvá 14–18 dní. Po celou dobu je krmena samcem. Mláďata, která se líhnou v průběhu 1–2 dní jsou následně oběma rodiči krmena 18–20 dní, kdy opouštějí hnízdo. Skrývají se pak v hustém zápoji porostu a hlasitě komunikují s rodiči. Nezávislosti na rodičích se dožívá podle různých údajů 53–88 % mladých. Sýkora uhelniček hnízdí jednou až dvakrát ročně, rodinky spolu setrvávají pravděpodobně do hnízdního období příštího roku a prvně hnízdí v 2. kalendářním roce života (ŠTĀSTNÝ a kol., 2011).

Potrava

Potravu loví sýkora uhelniček aktivním pohybem na listech, jehličí a slabých vět-

vičkách, v zimě i na zemi. Od června do jara následujícího roku si potravu v podobě semen i hmyzu ukrývá do zásoby mezi tenkými větvemi a jehličím. Loví nejmenší kořisti a nejvíce pavouků z našich sýkora. Převažují v ní stejnokřídlí (až 80 %, hlavně mšice), motýli (až 76 %), brouci (až 27 %), dvoukřídlí (až 13 %), blanokřídlí (až 5 %) a rostlinná složka tvoří až 42 %. Potrava pro mláďata obsahuje méně drobné kořisti a semen. Krmény jsou motýly (až 100 % při květnovém přemnožení), pavouky (až 50 %), stejnokřídlými (až 45 %), blanokřídlými (až 70 % v červenci, hlavně housenice pilatek a ploskohřbetek), dvoukřídlými (až 24 %) a semeny (do 3 %) (ŠTĀSTNÝ a kol., 2011).

Význam a ochrana

Z výsledku monitoringu ptačích populací vyplývá, že stejně jako v Krkonoších, tak v celé ČR v posledních dvaceti letech stav sýkora uhelnička mírně stoupají s průměrnou změnou početnosti za rok 1,9 % (ŠTĀSTNÝ et al., 2006). Což je jen dobře, protože tento druh může významně přispět v lesním hospodářství k regulaci početnosti pilatek, ploskohřbetek, mšic apod. ve smrčinách (ŠTĀSTNÝ a kol., 2011). Sýkora uhelniček ochotně akceptuje vyvěšené budky. Ideální je malý sýkorník, který se dá zhotovit v mnoha variantách, ale ta základní má podobu obyčejné čtyřstěnné budky s rozměry dna 12x12 cm, výškou 23 cm a výškou vletového otvoru ode dna 18 cm. Průměr vletového otvoru by neměl být menší než 26–28 mm, jinak by budka zůstala neobsazená (KŇAZE, 1987). Ochrana sýkora uhelnička je v obecné rovině podchycena v Zákoně o ochraně přírody a krajiny č. 114/1992 Sb.

Seznam použité literatury je k dispozici u autora.

Další fotografie je možné shlédnout na internetových stránkách autorů fotek www.birdphoto.cz a www.bio-foto.com.

Autor:

Ing. Robert Doležal

www.birdwatcher.cz

E-mail: dodin@post.cz

Jako jediná naše sýkora má uhelniček dvě bílé pásky v křídle. Foto: Jiří Liščák

U dospělých uhelniček kroužkovaných v hnízdní době nebyl zjištěn žádný přesun v téže sezóně ani v následujících letech. Foto: Jiří Liščák.

S uhelničkem se u nás můžeme setkat celoročně. Během zimy vytváří hejnska s dalšími druhy sýkora. Foto: Zdeněk Tunka

Uhelniček zpívá během většiny roku, především od února do července, nejmírněji pak od druhé poloviny dubna do začátku května. Foto: Zdeněk Tunka.

Uhelniček je z našich sýkora asi nejméně nápadný, přesto se jedná o krásného opeřence. Obě pohlaví jsou zbarvena stejně. Foto: Zdeněk Tunka